

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ВАСИЛЕНКО Леся Ярославівна

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Спеціальність: 13.00.02 -
методика навчання: германські мови

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ - 1996

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в лабораторії методик
педагогіки Академії педагогічних наук України

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00754022 (К)

Науковий керівник - доктор педагогічних наук,
професор В. М. Плахотник

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор Л. Ю. Куліш

- кандидат педагогічних наук,
професор Г. А. Гринюк

Провідна установа - Прикарпатський державний університет
ім. Б. Стефаника

Захист відбудеться "25" червня 1996 року о 10 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 50.26.02 по присудженню
наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Київському державному
лінгвістичному університеті (252650 м. Київ, вул. Червоноармійська, 73)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці університету.

Автореферат розісланий "24" травня 1996.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН Укр

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. П. СМЕЛЯКОВА

На сучасному етапі розвитку демократичного суспільства зростає роль іноземної мови як важливого засобу спілкування між народами, зміцнення міжнародного співробітництва, що є нагальною потребою для нашої незалежної держави. Основи володіння іноземною мовою закладаються в середній загальноосвітній школі, актуальним завданням якої є суттєве поліпшення якості навчання предмета у зв'язку із запитами суспільства.

Основна мета навчання іноземної мови полягає в тому, щоб володіти нею як засобом спілкування в усній і письмовій формах. Для досягнення цієї мети необхідно, насамперед, оволодіти певним лексичним запасом мови. Проблема накопичення і збереження вербального матеріалу в пам'яті учнів розглядається в методиці навчання іноземної мови як одна з основних, оскільки без достатнього запасу слів неможливе спілкування.

Пошук ефективних шляхів навчання іншомовної лексики залишається актуальним, оскільки процес оволодіння вербальним матеріалом супроводжується певними труднощами, внаслідок чого більшість випускників середніх шкіл опановує незначним запасом слів, допускає у мовленні велику кількість лексичних помилок, які перешкоджають розумінню мовленнєвих висловлювань учнів. Крім того, це негативно позначається на розумінні учнями письмових та аудитивних текстів. Аналіз цих помилок дає підстави стверджувати, що головною причиною їх виникнення є недостатній рівень сформованості автоматизмів володіння лексикою. Як правило, учні зосереджують увагу на мовному оформленні, а не на змісті висловлювання, в той час, як вони повинні думати про те, що сказати, а не про те, як сказати (О.О.Леонтьєв).

На важливість роботи над лексикою у процесі оволодіння іншомовною діяльністю вказується в дослідженнях І.Л.Бім, В.А.Бухбіндера, Н.І.Гез, Ю.В.Гнаткевича, І.О.Грузинської, Г.Д.Климентенко, Ю.І.Пас-

сова, І.В.Рахманова, В.Л.Скалкіна, С.П.Шатілова, К.Гюнтера, Б.Брандта та ін. Вчені визначають основні положення навчання лексики (В.А.Бухбіндер), виділяють одиниці її відбору та навчання (І.Д.Салістра, К.Гюнкер, Б.Брандт), розробляють питання методичної типології (М.В.Ніколаєв, Я.Ч.Штундер), доводять ефективність перекладних вправ у засвоєнні іноземних лексичних одиниць (С.К.Жбанова) тощо. За функціональним призначенням можна виділити дослідження у зв'язку з навчанням лексики для говоріння (Н.Р.Догонадзе, З.Е.Кузьменко, В.С.Коростельов, О.О.Стеценко, Н.С.Форкун та ін.), для читання (Н.І.Полякова, Г.К.Светліцева, І.В.Фельснер та ін.), для аудіювання (М.П.Базіна та ін.).

Важливою проблемою теорії та практики навчання іноземної мови є визначення ролі умінь і навичок для підвищення ефективності навчального процесу. Оскільки мовлення є творчою діяльністю, то важливо з'ясувати, які механізми сприяють його ефективному становленню і яке місце відводиться їм у навчальному процесі. Уміння і навички, як свідчить аналіз психологічної літератури, тісно пов'язані між собою. Між цими поняттями не можна провести чіткої межі та з'ясувати, де навичка переходить в уміння. На кожному уроці іноземної мови формуються або вдосконалюються мовні навички, а на їх основі розвиваються мовленнєві уміння. Розчленувати цю єдність на окремі складові частини можна лише в теоретичному плані.

Аналіз психологічної, дидактичної та методичної літератури свідчить про особливу увагу дослідників до проблеми навичок як важливих механізмів мовленнєвої діяльності. Під навичкою розуміються автоматизовані компоненти свідомо виконуваної діяльності, фізіологічною основою якої є динамічний стереотип, що визначає якість навички і свідчить про високий рівень її сформованості (Л.С.Виготський, І.П.Павлов, С.Л.Рубінштейн).

Дані вітчизняних і зарубіжних досліджень дозволили розкрити значення автоматизованих компонентів діяльності, яке полягає в тому, що вони розвантажують свідому діяльність учнів від регулювання елементарних операцій для вирішення творчих завдань. Звідси випливає виключне значення навичок: не оволодівши операціями з навчальним матеріалом, неможливо створити умови для творчої діяльності.

На важливість формування навичок вказують як психологи, так і методисти В. О. Артемов, Б. В. Беляєв, Є. І. Бойко, Л. Г. Воронін, І. О. Зимня, Л. Б. Ітельсон, О. О. Леонтьєв, Ю. І. Пассов, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, С. П. Шатілов, В. С. Цетлін, З. І. Ходжава, В. Ріверс, Б. Скіннер, Е. Торндайк, Д. Уотсон, Д. Хамблін, Л. М. Шварц, та ін.

Метою нашого дослідження є розв'язання проблеми формування лексичних навичок на початковому етапі навчання англійської мови в середній школі. Початковий етап було обрано з урахуванням таких міркувань:

1) цей етап є одним з найважливіших періодів навчання, оскільки саме тут закладаються основи володіння іншомовними видами мовленнєвої діяльності, відбувається формування базових навичок та вмінь, а від міцності цих механізмів залежить подальший успіх оволодіння іноземною мовою;

2) досліджуваний етап є найсприятливішим для засвоєння іноземної мови: достатня кількість годин, передбачена навчальним планом, вікові особливості учнів, інтерес до вивчення мови;

3) учні початкового етапу зустрічають значні труднощі у засвоєнні іншомовного навчального матеріалу, пов'язані, насамперед, з виконанням операцій рецептивного та репродуктивного характеру, а вчителі відчують гостру потребу в ефективних методах які б забезпечували реалізацію практичної мети навчання іноземної мови;

4) саме на початковому етапі важливо своєчасно з'ясувати причини

тих труднощів, які виникають у процесі засвоєння іншомовної лексики, та вжити відповідних заходів для їх усунення.

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що ціла низка питань, пов'язаних з навчанням лексики на початковому етапі, залишається ще недостатньо розробленою. Зокрема, більш глибокого з'ясування вимагають такі питання:

- 1) пошук раціональної організації лексичного матеріалу;
- 2) вибір ефективних засобів його презентації;
- 3) дозування лексичних одиниць на один урок та визначення можливостей учнів початкового етапу засвоювати розширені лексичні дози.
- 4) використання розподіленого в часі повторення як одного з ефективних засобів підвищення продуктивності запам'ятовування лексичного матеріалу учнями 5-6 класів.

Незважаючи на актуальність, проблема дослідження залишається все ще до кінця не вирішеною і, на нашу думку, не одержала належного висвітлення в методиці викладання іноземних мов. Недостатня дослідженість проблеми негативно позначається як на засвоєнні іншомовної лексики, так і на оволодінні видами мовленнєвої діяльності.

Отже, вибір теми дисертаційного дослідження "Формування лексичних навичок на початковому етапі навчання англійської мови в середній загальноосвітній школі" визначається, з одного боку, недостатньою розв'язаністю проблеми формування лексичних навичок, з іншого - низькими результатами засвоєння лексики учнями 5-6 класів. Зазначені фактори визначили вибір теми дослідження і обумовили її актуальність.

Об'єктом дослідження є процес навчання іншомовної лексики у середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження - формування лексичних навичок в учнів 5-6 класів (початковий етап).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, практичній розробці методики формування лексичних навичок та експериментальній перевірці її результативності.

Відповідно до поставленої мети сформульовано гіпотезу дослідження: рівень сформованості лексичних навичок значно зростає, якщо навчання іншомовної лексики здійснювати на основі: а) введення лексики розширеними дозами з використанням розподіленого в часі повторення; б) раціональної організації та презентації вербального матеріалу у вигляді лексичного атласу; в) виконання комплексної системи вправ, що включає ознайомлення з лексичними одиницями, виконання рецептивних та репродуктивних операцій з лексикою, їх закріплення та удосконалення у мовленнєвій діяльності.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1) проаналізувати психологічні особливості процесу формування лексичних навичок з метою конкретизації змісту роботи на кожному з виділених етапів їх становлення;

2) перевірити можливості учнів початкового етапу запам'ятовувати розширені лексичні дози шляхом використання розподіленого в часі повторення;

3) розробити раціональну модель організації та засоби презентації лексичного матеріалу;

4) розробити комплексну систему вправ, спрямовану на формування лексичних навичок аудіювання, говоріння, читання та письма;

5) перевірити ефективність розробленої методики формування лексичних навичок в експериментальному навчанні;

6) скласти методичні рекомендації для успішного формування лексичних навичок.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: 1) вивчення і теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; 2) спостереження за навчальним процесом, бесіди з учителями та учнями; 3) тестування з метою визначення рівнів сформованості лексичних навичок з наступною кількісною та якісною обробкою даних; 4) експериментальне навчання для перевірки ефективності запропонованої методики формування лексичних навичок.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розв'язанні проблеми формування лексичних навичок на початковому етапі середньої школи на основі введення лексики розширеними дозами та використання розподіленого в часі повторення, організації вербального матеріалу у вигляді моделі поля та її презентації лексичними атласами, що знаходить відображення у розробленій комплексній системі лексичних вправ.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що обгрунтовано вибір раціональної моделі організації лексичного матеріалу, доведено доцільність комплексного підходу до розробки системи лексичних вправ, розкрито переваги введення та запам'ятовування навчального матеріалу розширеними дозами за допомогою розподіленого в часі повторення.

Практична цінність дослідження полягає у розробці комплексної системи вправ для формування стійких та гнучких навичок, лексичних атласів для учнів початкового етапу, методичних рекомендацій для вчителів англійської мови з проблеми дослідження, конкретизації змісту роботи на кожному з виділених етапів становлення лексичного динамічного стереотипу. Основні положення, висновки та методичні рекомендації можуть бути використані у процесі вдосконалення шкільних програм та підручників.

На захист виноситься система формування лексичних навичок в учнів 5-6 класів, яка передбачає:

1) введення лексичного матеріалу розширеними дозами (до 30 л0), до складу яких входять слова, вільні і сталі словосполучення та клішовані звороти, на основі яких відбувається формування лексичного динамічного стереотипу, що сприяє зростанню кількості засвоєної іншомовної лексики за одиницю часу;

2) розподілене в часі повторення як один з ефективних засобів попередження забування, що забезпечує успішне засвоєння лексичних одиниць розширеної дози всіма учнями з мінімальними затратами зусиль і часу;

3) упорядкування вербального матеріалу у вигляді лексичних атласів, які є графічним зображенням комплексу лексико-семантичних зв'язків, обмежених певною темою чи ситуацією, що дозволяє наочно показати і закріпити основні зв'язки слів та розкрити особливості функціонування їх у мовленні;

4) виконання комплексу вправ, спрямованого на ознайомлення з лексичними одиницями, оволодіння рецептивними та репродуктивними операціями з лексикою, їх закріплення та використання у мовленнєвій діяльності, що забезпечує формування стійких та гнучких лексичних навичок для функціонування в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у процесі експериментального навчання у 5-6 класах середніх загальноосвітніх шкіл м. Києва та м. Дрогобича Львівської області. Основні положення та результати дослідження відображено у 7 публікаціях автора, доповідалися і обговорювалися на третій міжнародній конференції "Мова і культура" (Київ, 1994), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Науково-методичні засади використання засобів і навчальної

техніки у початкових класах" (Тернопіль, 1994), на першій та другій конференціях Української філії міжнародної асоціації викладачів англійської мови "Англійська мова у відкритому суспільстві" (Київ, 1994), "Викладання англійської мови в Україні" (Львів, 1995), на засіданнях лабораторії методики іноземних мов та на звітних наукових конференціях в Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України /1993-1995/.

Основний зміст дослідження відображено у структурі дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, її актуальність, формулюється мета, гіпотеза, основні завдання, визначаються об'єкт та предмет дослідження, розкриваються наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, формулюються положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Психолого-лінгвістичні передумови формування лексичних навичок на початковому етапі" дається аналіз науково-методичної та психологічної літератури з проблеми дослідження, розглядаються психологічні особливості процесу формування навичок, різні підходи до виділення основних етапів їх становлення, розкриваються лінгвістичні особливості одиниць навчання лексики.

Другий розділ присвячується власне розробці методики формування лексичних навичок, обґрунтовується доцільність організації лексики у вигляді моделі поля, досліджуються засоби презентації вербального матеріалу. У цьому розділі визначаються основні етапи та прийоми роботи над лексикою, формулюються завдання кожного етапу, розробляється комплексна система вправ.

У третьому розділі описується експериментальна перевірка запропонованої методики, аналізуються одержані результати, визначаються

рівні сформованості лексичних навичок на основі виділених критеріїв, розробляються методичні рекомендації для успішного формування лексичних навичок.

У висновках узагальнюються основні результати дослідження, розкриваються можливості використання запропонованої методики формування лексичних навичок на практиці, визначаються шляхи подальшого вивчення проблеми.

Бібліографія містить перелік робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, на які посилається автор дослідження, а також ті роботи, що сприяли обґрунтуванню деяких теоретичних положень і одержаних практичних результатів.

У додатках представлені розроблені лексичні атласи, експериментальні матеріали.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Практичне володіння іноземною мовою передбачає формування відповідних умінь і навичок, які, в свою чергу, пов'язуються з поняттям діяльності, основу якої складають дії та операції. Операції у складі діяльності розглядаються як компоненти дій, як автоматизми, що входять до складу дій (О.М.Леонтьев). Дію можна реалізувати на основі відпрацьованих до автоматизмів операцій. Її не можна автоматизувати, тобто довести до рівня навички, оскільки вона є вираженням думки, а думка не автоматизується. До автоматизованого рівня може бути відпрацьований операційний аспект діяльності, тобто лексичне, граматичне і фонетичне оформлення думки (І.О.Зимня). Відповідно, уміння співвідносяться з діями, а навички - з операціями.

В аспекті проблеми нашого дослідження категорія навички асоціюється із виконанням рецептивних та репродуктивних лексичних операцій, тоді як уміння розглядається як здатність учня здійснювати мовленнєву діяльність на основі сформованих навичок.

Важливим і разом з тим суперечливо висвітленим є питання про участь свідомості у формуванні навичок. Психологами встановлено, що навички можуть формуватися двома шляхами: шляхом багаторазового механічного повторення дій та шляхом усвідомлення виконуваних дій. Основна відмінність їхнього функціонування полягає у тому, що у першому випадку учень не здатний проконтролювати операції, в яких допущені помилки, та виправити їх. У другому - учень, допустивши помилку, здатний самостійно виправити її.

Згідно з дидактичним принципом свідомості, який вимагає, щоб навчальний матеріал засвоювався не механічно, а свідомо, вважаємо за доцільне відмовитися від механічного шляху формування навичок, оскільки сформовані таким чином навички є менш стійкими і гнучкими, ніж навички, які набуті свідомо. Тому процес формування лексичних навичок повинен здійснюватися на свідомій основі.

Аналіз психологічної та методичної літератури дозволив з'ясувати, що процес становлення стереотипу має складну динаміку, де співвідношення свідомого і автоматизованого постійно змінюється. Саме в єдності автоматизму і свідомості, згідно з твердженням психологів Л.С.Виготського та С.Л.Рубінштейна, полягає сутність психофізіологічного механізму формування навичок.

На процес формування навичок суттєво впливає перенос, методична цінність якого полягає в тому, що набуті знання, вміння і навички рідної мови переносяться на іноземну, полегшуючи тим самим процес становлення іншомовних. Якщо вони гальмують процес формування іншомовних умінь та навичок, то це - негативний перенос (інтерференція). Для попередження негативного впливу інтерференції необхідне зіставлення мовних явищ у двох мовах та формування стійких іншомовних навичок, здатних протидіяти впливу рідної мови (С.П.Шатілов).

Основна мета нашого дослідження полягає в тому, щоб сформувати в учнів початкового етапу лексичні навички - автоматизовані операції з вербальним матеріалом у різних видах мовленнєвої діяльності. Функціонування лексичних навичок у рецептивних видах мовленнєвої діяльності зводиться до автоматизованих операцій сприймання, розпізнавання та розуміння лексичних одиниць в усному та писемному мовленні, тоді як у репродуктивних видах - до операцій вибору, сполучення та реалізації у мовленні.

Важливою умовою успішного формування лексичних навичок є врахування лінгвістичних особливостей одиниць навчання лексики, на основі яких відбувається становлення динамічного стереотипу. До одиниць навчання лексики відносяться слова, вільні і сталі словосполучення, клішовані звороти та речення, які слугують мовленнєвими блоками різних розмірів для побудови власних висловлювань учнів та сприяють розумінню під час сприймання усного чи писемного мовлення (В.М.Плахотник).

У процесі роботи над одиницями навчання лексики, під якими розуміють комплексні оперативно-лексичні єдності (В.А.Бухбіндер), необхідно враховувати ступінь співпадання обсягу значень слів у рідній та іноземній мовах. Неспівпадання обсягу значень слів у цих мовах слугує об'єктивною причиною лексичної інтерференції, обумовлюючи нетипову сполучуваність слів іноземної мови (О.О.Уфимцева, А.Л.Карлін).

Важливим показником функціонування слова в мовленні є його правильне вживання, тому цілком обгрунтованою є думка більшості методистів, що поряд із значенням слова необхідно засвоювати і властиву йому сполучуваність. Дані методики і практики навчання іноземної мови в середній школі свідчать, що найбільше труднощів зустрічається під час оволодіння вільною сполучуваністю слів. Це обумовлюється тим, що вільні сполучення слів утворюються кожного разу заново від-

повідно до ситуацій спілкування за певними структурно-семантичними моделями.

Проведений у першому розділі теоретичний аналіз психологічного та лінгвістичного аспектів проблеми дозволив вирішити основне завдання дослідження - розробити основи методики формування лексичних навичок на початковому етапі навчання.

У другому розділі обґрунтовується необхідність систематизації лексичного матеріалу, що впливає із закономірностей організації його у механізмах пам'яті людини, оскільки логічно упорядкована лексика полегшує запам'ятовування та зберігання її в пам'яті. У пошуках раціональної форми організації ми підходимо до лексики як до системного об'єкту з певними зв'язками і відношеннями. Такий підхід до впорядкування вербального матеріалу сприяє засвоєнню не лише одиниць лексичної системи, а й відносин, які існують між ними.

Автором дослідження пропонується новий підхід до організації лексичного матеріалу, згідно з яким основою для його впорядкування слугує модель поля. Об'єктивність існування в мові полів підтверджується результатами психологічних і нейрофізіологічних досліджень Н.П.Бехтеревої, О.Р.Лурії, О.О.Залевської та ін. Організація лексичної системи іноземної мови у вигляді моделі поля необхідна для того, щоб наблизитися до її побудови у тому вигляді, в якому вона зберігається в мозку учнів. Згідно з даними досліджень названих авторів лексика закарбовується в людській пам'яті асоціативно, за принципом спільності семантики, тому одним із різновидів поля є лексико-семантичне поле. Воно розглядається нами як сукупність тематично взаємопов'язаних лексичних одиниць, що утворюють ієрархічну структурну єдність і групуються навколо його ядра з урахуванням основних зв'язків слів.

Лексико-семантичне поле має специфічну структуру, характерними

рисами якої є наявність центру (ядра) і периферії, а також ієрархічний принцип побудови. Згідно з цим принципом поле складається із мікрополів - мінімальних утворень в його системі, які є відносно самостійними у плані вираження і у плані змісту. В основу протиставлення "центр-периферія" покладено максимальну концентрацію ознак у центрі поля з поступовим послабленням їх на периферії. Мікрополя розміщуються по горизонталі, на різних відстанях від центру в залежності від семантичної близькості до нього; по вертикалі - центральні (ядерні) слова мікрополів, які є одночасно конститuentами макрополя. Характерними ознаками лексико-семантичного поля є відсутність чітких меж, незамкнутість, взаємодія з іншими, здатність одних елементів притягувати до себе інші або бути притягнутими елементами інших полів, у результаті чого вони перехрещуються. Лінгвістами доведено, що поля не є ізольованими, а поєднуючись, утворюють аналогічні поля вищого порядку доти, поки в них не буде включено весь словниковий запас мови, утворюючи одну безперервну структурну систему.

Для визначення центрального слова поля нами використовується методика французького лінгвіста Ш.Баллі, згідно з якою в центрі поля повинно стояти слово, що виражає загальний зміст для всіх його складових частин. Слово, яке відіграє роль ядра, найбільш чітко і однозначно виражає значення поля, і навколо нього групуються ті одиниці, які тематично пов'язані та мають високу сполучуваність.

Особливе місце у засвоєнні вербального матеріалу займає вибір раціонального засобу його презентації; одним з них є лексичний атлас - графічне зображення комплексу лексико-семантичних зв'язків, обмежених певною темою чи ситуацією. Специфіка лексичного атласу полягає в тому, що він дозволяє наочно показати і закріпити основні зв'язки слів. Показ сполучуваності слів у атласі допомагає розкрити особливості їх функціонування в мовленні та попередити помилки, які допус-

каються, як правило, через незнання сполучуваності слів, характерної для іноземної мови. Атлас доцільно доповнити малюнком, що ілюструє ситуацію спілкування. Робота з лексичним атласом на уроці англійської мови дозволяє подолати низку труднощів, пов'язаних з вибором необхідних слів і словосполучень для розкриття теми чи ситуації, поєднанням їх між собою, логічністю викладу основного змісту висловлювання, побудовою словосполучень, речень тощо. Атлас розглядається як навчальна модель організації лексичної системи іноземної мови, в якій представлені слова і словосполучення, основні зв'язки і відношення між ними, визначається їхнє місце в системі мови та функціонування в мовленні.

У розв'язанні основної проблеми нашого дослідження ми спираємося на теорію поетапного формування умінь і навичок, згідно з якою становлення лексичних навичок є складним і тривалим процесом. Він передбачає ознайомлення з лексичними одиницями, виконання рецептивних та репродуктивних операцій, їх подальше закріплення, удосконалення та використання сформованих навичок у мовленнєвій діяльності. З урахуванням викладеного автором реферованого дослідження визначено основні етапи формування лексичних навичок, які найбільш адекватно відтворюють процес становлення лексичного динамічного стереотипу:

- 1) етап ознайомлення з лексичними одиницями;
- 2) етап оволодіння операціями з лексикою та їх закріплення;
- 3) етап удосконалення лексичних навичок;
- 4) етап використання сформованих навичок у мовленнєвій діяльності.

Кожний із виділених етапів потребує різної за змістом роботи, на кожному з них передбачена реалізація певних завдань.

Основне завдання етапу ознайомлення полягає в тому, щоб розкрити особливості форми, значення лексичних одиниць, показати учням тип сполучуваності слів та функціонування їх у мовленні. З цим ета-

пом тісно пов'язане питання про дозування нового матеріалу на один урок. Кількість слів, які дослідники рекомендують вводити на одному уроці, неоднакова і коливається від восьми до двадцяти. Підтримуючи точку зору дослідників Г.О.Харлова, О.Б.Тарнопольського, Н.В.Баранової, вважаємо, що значного збагачення словникового запасу учнів можна досягти за рахунок роботи з розширеними дозами - такої кількості лексичних одиниць, яка значно перевищує загальноприйнятну норму (7±2). Введення лексичних одиниць розширеними дозами (до 30 ЛО) не передбачає безпосереднього засвоєння всіх одиниць дози на одному уроці. Успіх в оволодінні ними визначається не стільки роботою над їх засвоєнням на етапі ознайомлення, скільки увагою, яка приділяється словам дози впродовж вивчення теми (тем).

Завдання семантизації полягає у тому, щоб розкрити асоціативні зв'язки "форма-значення". Методична обгрунтованість вибору способу семантизації є важливим питанням, від ефективності вирішення якого залежить глибина усвідомлення понять та міцність запам'ятовування. У визначенні способу семантизації мова не йде про пошук універсального способу, а про раціональний вибір такого поєднання, яке дозволило б точно і безпомилково розкрити значення лексичних одиниць з мінімальними затратами зусиль і часу. У кожному конкретному випадку необхідно вибрати такий спосіб, який буде адекватним характеру одиниць, рівню підготовленості учнів та етапу навчання. Враховуючи кількість слів, які входять до складу розширеної дози, вибір способу семантизації повинен бути ефективним та економним у відношенні до затрат зусиль і часу. На початковому етапі навчання, коли учні володіють незначним запасом слів, розкриття значень нових лексичних одиниць доцільно здійснювати за допомогою наочності та перекладу рідною мовою, що сприяє точності розуміння їхніх значень і не викликає помилкових асоціацій.

З огляду на той факт, що у період, який іде безпосередньо за введенням, відбувається інтенсивне забування нового матеріалу, використання повторення як одного з ефективних способів попередження забування є очевидним. Проблема повторення не зводиться лише до кількісних показників, а обумовлюється також темпоральними характеристиками: кількість повторень за один проміжок часу не повинна бути занадто великою, щоб не спричинити втоми, або занадто малою, щоб попередити забування. Однією з форм організації повторення є його розподіл у часі. Воно характеризується тим, що одне повторення відокремлене від іншого певним проміжком часу, тривалість якого може бути різною. З метою перевірки ефективності запам'ятовування лексичних одиниць шляхом використання цієї форми повторення було проведено експериментальне дослідження, результати якого свідчать про його переваги щодо швидкості та міцності запам'ятовування лексики.

На другому етапі відбувається оволодіння рецептивними та репродуктивними операціями з лексикою та їх закріплення, яке здійснюватиметься доти, поки лексичні операції не будуть виконуватися безпомилково та у швидкому темпі. Це досягається у процесі багаторазового повторення в однотипних умовах.

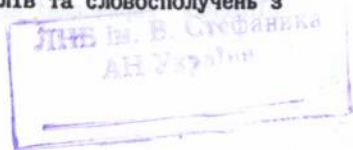
Важлива роль у становленні лексичного динамічного стереотипу відводиться третьому етапу, на якому удосконалюються сформовані навички, набуваючи стійких та гнучких властивостей. Важливим завданням етапу удосконалення є досягнення високого рівня сформованості лексичних навичок, який характеризується тим, що: а) підвищується швидкість виконання операцій з лексикою; б) збільшується кількість правильно побудованих словосполучень та речень; в) з'являється здатність використовувати засвоєні лексичні одиниці у нових ситуаціях спілкування та розуміти їх під час сприймання усного чи писемного мовлення.

Виходячи з того, що весь лексичний матеріал на початковому етапі має бути засвоєний активно і слугувати основою для функціонування рецептивних та репродуктивних видів мовленнєвої діяльності, система вправ повинна бути спрямована на формування лексичних навичок аудіювання, говоріння, читання та письма. Складність процесу становлення лексичного динамічного стереотипу вимагає виконання не окремих вправ, а комплексної їх системи, яка спрямована на формування відповідних автоматизмів, що забезпечують успішне виконання лексичних операцій.

Аналіз психолінгвістичних механізмів породження і сприймання мовлення дозволив розробити комплексну систему вправ, яка відображає основні етапи і особливості формування лексичних навичок. До складу такої системи входять чотири взаємопов'язані і взаємозалежні підсистеми:

- 1) підсистема вправ для ознайомлення з лексичними одиницями;
- 2) підсистема вправ для оволодіння операціями з лексикою та їх закріплення;
- 3) підсистема вправ для удосконалення лексичних навичок;
- 4) підсистема вправ для використання сформованих лексичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

Основною метою підсистеми вправ для ознайомлення з лексичними одиницями є закладення фундаменту для становлення динамічного стереотипу. У цю підсистему входять вправи, спрямовані на засвоєння форми лексичних одиниць, їхніх значень, сполучуваності та вживання у мовленні. Враховуючи той факт, що звукова і графічна форми іншомовних лексичних одиниць викликають значні труднощі у засвоєнні, пов'язані з розходженням між вимовою і написанням, для розкриття їх особливостей необхідна робота над ізольованими словами. Серед вправ на засвоєння форми важливе значення має читання слів та словосполучень з

перекладом. Цінність цих вправ полягає у тому, що учні самостійно читають їх, спираючись на відомі звуко-буквені зв'язки та часткову транскрипцію. Доцільність використання часткової транскрипції обґрунтовується тим, що вона дозволяє акцентувати увагу учнів на звуковій формі, правилах вимови звукосполучень, оскільки знаки транскрипції допомагають розрізнити та протиставити звуки, краще зрозуміти співвідношення між вимовою і написанням.

Основна мета вправ на засвоєння значень лексичних одиниць полягає у тому, щоб сформувати в учнів здатність встановлювати асоціативні зв'язки між акустичними і графічними образами та співвідносити їх із відповідними значеннями. Особливої уваги заслуговують вправи на переклад з іноземної мови на рідну і навпаки. Доцільність використання цих вправ ґрунтується на аналізі психологічних та методичних робіт, в яких експериментально підтверджена їх ефективність.

Основною метою вправ на засвоєння сполучуваності слів є закладення основ правильно, згідно з нормами іноземної мови поєднувати слова на рівні словосполучень та речень. Досягненню цієї мети сприяє використання лексичного атласу, який дозволяє розкрити основні зв'язки слів, з опорою на які учні вчать будувати словосполучення, речення та самостійні висловлювання.

Вправи на засвоєння вживання лексичних одиниць у мовленні, спрямовані на те, щоб розкрити особливості їх функціонування у різних видах мовленнєвої діяльності.

Виконання вправ цієї підсистеми сприяє засвоєнню форми лексичних одиниць, встановленню правильних асоціативних зв'язків "форма-значення", показу сполучуваності слів та правильного використання їх у мовленні.

Вправи підсистеми для оволодіння операціями з лексикою та їх закріплення спрямовані на те, щоб навчити учнів виконувати рецептивні

та репродуктивні лексичні операції та довести рівень їх виконання до автоматизму. У результаті виконання вправ цієї підсистеми в учнів формуються лексичні навички, які ще недостатньо стійкі і зазнають впливу з боку різних факторів, тому потребують подальшого закріплення.

Основною метою підсистеми вправ для удосконалення лексичних навичок є подальше закріплення лексики та доведення ще не достатньо закріплених у окремих учнів лексичних операцій до високого рівня автоматизму. Особливу увагу слід приділити вправам типу: "Закрийте праву (ліву) частину вправи і перекладіть слова, словосполучення на рідну (англійську) мову за вказаний час". Регламентація часу на виконання вправи спонукає учнів до багаторазового повторення у швидкому темпі, що вносить елемент змагання у процес навчання. Вправи цього типу є корисними для виконання, оскільки вміщують правильні варіанти відповіді, представлені у вигляді ключа, який слугує своєрідним засобом самоконтролю. Ця підсистема вправ сприяє тому, що операції з лексикою виконуються швидко, точно і економно, що свідчить про високий рівень сформованості лексичних навичок.

Підсистема вправ для використання сформованих лексичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності, розробка якої не є завданням нашого дослідження, має забезпечити використання сформованих лексичних навичок в умовах користування іноземною мовою як засобом спілкування.

У третьому розділі описується експериментальна перевірка ефективності розробленої автором методики, дається кількісний та якісний аналіз одержаних результатів та формуються методичні рекомендації для успішного формування лексичних навичок.

Експериментальна робота проходила у два етапи: 1) проведення окремих експериментів з метою перевірки ефективності запам'ятовування

лексичних одиниць розширеної дози шляхом використання повторення, розподіленого в часі; 2) проведення експериментального навчання для перевірки ефективності методики формування лексичних навичок.

Експериментальна перевірка здійснювалася на базі середніх шкіл № 58 м. Києва та № 1, 16 м. Дрогобича Львівської області.

З метою порівняння міцності запам'ятовування 30 лексичних одиниць розширеної дози учнями експериментальних і контрольних груп з використанням різних форм повторення (концентрованого та розподіленого в часі) було проведено перевірку, завданням якої було визначити кількість одиниць, яку учні запам'ятали за однаковий проміжок часу - 30 хвилин. У контрольній групі робота над засвоєнням лексичних одиниць здійснювалася на одному уроці впродовж 30 хвилин (лабораторний експеримент), а в експериментальній - на 10 уроках по 3 хвилини на кожному (природньо-лабораторний). Контроль засвоєння здійснювався тричі: безпосередньо після ознайомлення з дозою (1-й зріз), через день (2-й зріз) і через тиждень (3-й зріз). Результати перевірки свідчать про те, що за однаковий проміжок часу учні експериментальних груп засвоїли в середньому 26 одиниць, в той час як учні контрольних - лише 18, що переконує в ефективності використання повторення, розподіленого в часі.

Для участі в експериментальному навчанні було відібрано 3 групи в загальній кількості 49 учнів 6 класів, навчання в яких здійснювалося за трьома варіантами методики (ЕМ-1, ЕМ-2 та ЕМ-3). Основна відмінність цих методик проявлялася у призначенні лексичного атласу у засвоєнні вербального матеріалу. Ми припускали, що лексичний атлас, слугуючи засобом для ознайомлення з лексичними одиницями (ЕМ-1), закріплення рецептивних та репродуктивних операцій (ЕМ-2) та удосконалення лексичних навичок повинен певною мірою впливати на міцність запам'ятовування матеріалу, швидкість та безпомилковість виконання операцій з лексикою.

Об'єктом експериментальної перевірки були рівні сформованості лексичних навичок, для визначення яких використовувалися основні критерії: швидкість виконання операцій з лексикою та відсутність лексичних помилок у процесі побудови словосполучень та речень. Контроль здійснювався шляхом проведення тестів-зрізів.

У кінці першого місяця навчання проводився експериментальний зріз, основною метою якого було визначити рівні сформованості лексичних навичок. Це дало змогу простежити динаміку зростання їх міцності у процесі становлення. Незважаючи на значні помилки, які допускали учні у процесі виконання тестових завдань, та враховуючи те, що учні витрачали більше часу, передбаченого на їх виконання, одержані результати свідчать про кількісне та якісне зростання рівнів сформованості лексичних навичок.

У кінці навчання проводився постекспериментальний зріз, основна мета якого полягала у визначенні досягнутих рівнів сформованості лексичних навичок, зіставленні одержаних даних та визначенні ефективності однієї із запропонованих методик на основі найкращих результатів. Рівні сформованості лексичних навичок у постекспериментальному зрізі визначалися за тими ж критеріями, що і в попередньому.

Одержані результати, їх кількісний та якісний аналіз дозволили зробити об'єктивні висновки щодо більшої ефективності експериментальної методики 2 у порівнянні з іншими. Свідченням цього є такі факти:

- 1) Зросла швидкість виконання лексичних операцій. Якщо в експериментальному зрізі учні ЕГ-2 виконували операції з лексикою в середньому за 33 секунди (на рівні словосполучень) та 40 секунд (на рівні речень), то у постекспериментальному зрізі учні досягли оптимальної швидкості - 28 секунд як на рівні словосполучень, так і на рівні речень.

2) Зменшилась кількість допущених помилок у процесі побудови словосполучень та речень. Якщо у експериментальному зрізі учні допускали в середньому 37,5% помилок (на рівні словосполучень) та 50% помилок (на рівні речень), то у постекспериментальному зрізі було допущено лише 12,5% помилок.

Це підтверджується і результатами перехресного експерименту, який проводився з метою перевірки істинності здобутих даних. Для участі у перехресному експерименті було відібрано 2 групи учнів з найкращими показниками за результатами постекспериментального зрізу: ЕГ-1 працювала за ЕМ-2, тоді як в ЕГ-2 навчання здійснювалося за ЕМ-1. Перехресний експеримент проводився на основі нової розмовної теми " My Working Day" з використанням розроблених автором методичних рекомендацій.

Таким чином, результати експериментального навчання підтвердили правильність положень гіпотези дослідження і свідчать про те, що запропонована експериментальна методика 2 є одним із дієвих способів активізації процесу навчання іншомовної лексики, що дозволяє сформувати у 75% учнів початкового етапу лексичні навички на достатньо високому рівні, які характеризуються стійкістю та гнучкістю.

Дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми та її вичерпне розв'язання. Проблема формування лексичних навичок є складною й багатогранною. Деякі її аспекти залишаються відкритими й потребують подальшого вивчення.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях автора:

1. Одиниці навчання і одиниці відбору лексики //Язык и культура: Третья международ. конф.: Матер. конф. - Киев: УИМО, 1994. - С. 345-346.
2. Засвоєння лексики іноземної мови за допомогою комп'ютерів на початковому етапі //Науково-методичні засади використання засобів і

навчальної техніки у початкових класах: Матер. конф. - Тернопіль, 1994

- С.10-11.

3. Проблема навчання словосполучень //Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників: Матер.конф.- Вінниця-Бар, 1994. - С.172-174.

4. Організація повторення іншомовної лексики //Педагогіка і психологія: Наук.-теоретич. та інформ. журнал АПН України. - Київ, 1995. - Вип.3 (8). - С.87-92.

5. Формування лексичних навичок на початковому етапі навчання англійської мови (5-6 класи): Методичні рекомендації. - Київ: УДПУ, 1995. - 24с.

6. Лексичні атласи у навчанні англійської мови //Початкова школа. - 1996. - N 5. - С.21-22.

7. Робота з лексичними атласами на уроках англійської мови у 5-6 класах: Методичні рекомендації. - Київ: УДПУ, 1996. - 16с.

Василенко Л.Я. Формирование лексических навыков на начальном этапе обучения английскому языку в средней общеобразовательной школы.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - Методика обучения: германские языки, Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1996.

Защищается система формирования лексических навыков у учащихся 5-6 классов, которая предусматривает организацию лексического материала, представленного в виде атласов, его презентацию увеличенными дозами, использование распределенного во времени повторения, а также комплекса упражнений, направленных на ознакомление с лексическими единицами, овладение лексическими операциями, их закрепление и использование в речевой деятельности.

Установлено, что предложенная система обеспечивает формирование устойчивых и гибких лексических навыков, способных функционировать в продуктивных и репродуктивных видах речевой деятельности.

Vasylenko L.Ya. The Developing of Lexical Habits at the Initial Stage of Teaching English in Secondary School.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 - Methods of Teaching: Germanic languages, Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1996.

To be defended: the system of development of lexical habits of 5-6th form pupils, based on the organization of lexical material in the form of atlases, its introduction by the enlarged quantity of lexical units, mastering lexical operations, their strengthening and using vocabulary in speech.

This system ensures the development of stable and flexible lexical habits which can function in productive and reproductive speech activities.

Ключові слова: лексична навичка, розподілене в часі повторення, лексичний атлас, модель поля, комплексна система вправ.

Лвасч

Підписано до друку 23.05.1996р. Об'єм 1,2. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Тир. 100пр. Зам. ІЗІ. Безкоштовно.
ЛОД УДПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

AB 35.070

AB 35.070